

به نام خدا

تضمینات ناظر بر حق آزادی متهم

در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲

و اعلامیه جهانی حقوق بشر

محمد مقدی رازقی

سرشناسه: رازقی، محمدمهدی، ۱۳۵۹
عنوان و نام پدیدآور: تضمینات ناظر بر حق آزادی متهم (در قانون آیین دادرسی کیفری
۱۳۹۲ و اعلامیه جهانی حقوق بشر) / محمدمهدی رازقی
مشخصات نشر: تهران: آرمان رشد، ۱۳۹۶
مشخصات ظاهری: ۱۴۸ ص
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۸۶۹۳-۳۲-۱

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه

موضوع: اتهامات -- ایران (Indictments -- Iran)

موضوع: حقوق جزا -- ایران (Criminal Law -- Iran)

رده بندی کنگره: ۱۲۰/۲۰۶۴۴۲/۲ KMHF۴۶۴۲

رده بندی دیویی: ۷۲/۳۴۵/۵۴

شماره کتابشناسی ملی: ۴۷۴۵۰۷۲

محمدمهدی رازقی

تضمینات ناظر بر حق آزادی متهم

در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲

و اعلامیه جهانی حقوق بشر

شمارگان: ۵۰۰

نوبت چاپ: اول

سال چاپ: ۱۳۹۶

ویراستاران: مژگان مدیری- شیوا بهرامی

صفحه آرا و طراح جلد: شیوا بهرامی

مدیر فنی: سحر عظیمی

نظارت و اجرا: امیر نوید

آرمان رشد

تهران، خ انقلاب، بین خ دانشگاه و خ ابوریحان، پلاک ۱۱۸۲، طبقه ۱۰

info@armanroshd.com

www.armanroshd.com

۶۶۴۸۶۰۱۳

قیمت: ۱۴۰,۰۰۰ ریال

فهرست

مقدمه

پیش گفتار

بخش اول کلیات

۱۸	فصل اول / مفهوم شناسی
۱۸	از معنانشناسی حق آزادی متهم تا اشکال آزادی
۲۰	توصیف حق آزادی
۲۳	انواع آزادی
۲۳	آزادی‌های فردی
۲۶	آزادی‌های عمومی
۲۸	مفهوم متهم و حق آزادی وی
۲۸	تعریف متهم
۳۰	تعریف حق آزادی متهم
۳۴	فصل دوم / سیر تحول حق آزادی متهم در نظام‌های مختلف و جای ایران
۳۴	حق آزادی متهم در نظام‌های مختلف دادرسی
۳۵	اتهامی
۳۸	تفتیشی
۴۲	مختلط
۴۵	اسلامی
۴۵	ویژگی دادرسی اسلامی

۴۸	نظام دادرسی ایران
۵۰	سیر تحول حق آزادی متهم در حقوق ایران
۵۱	دوران ایران باستان
۵۴	دوران اسلام تا پیش از انقلاب
۵۶	دوران پس از پیروزی انقلاب اسلامی
۶۰	فصل سوم / مرجع‌های تقنینی حق آزادی متهم
۶۰	منابع داخلی
۶۱	قانون اساسی
۶۱	قوانین عادی
۶۳	رویه قضایی
۶۴	عرف و عادت
۶۵	دکترین
۶۶	منابع بین‌المللی
۶۶	اعلامیه جهانی حقوق بشر
۶۸	اعلامیه اسلامی حقوق بشر
۶۸	معاهده اروپایی حقوق بشر

بخش دوم

جلوه‌های حق آزادی متهم در دادرسی کیفری

۷۶	فصل اول / رعایت حق آزادی متهم در مرحله آغازین تحقیقات و تضمینات ناظر بر آن
۷۷	تعریف کشف جرم
۷۷	مقام کشف کننده جرم
۷۸	ضابطان عام

۷۸

ضابطان خاص

۷۹

جرائم مشهود و غیر مشهود

۸۱

وظایف ضابطان در جرائم مشهود

۸۳

وظایف ضابطان در جرائم غیر مشهود

۸۴

حق آزادی متهم در کشف جرم

۸۵

ممنوعیت دستگیری و بازداشت خودسرانه

۸۶

ممنوعیت انباشت تأمین از متهم

۸۷

مصونیت حریم مسکن متهم

۸۸

حرمت حریم خصوصی و ممنوعیت کنترل مکاتبات متهم

۹۱

حق آزادی متهم در مرخصی تعبدی جرم

۹۴

فصل دوم / حق آزادی متهم، تضمینات، ناظر بر آن در مرحله تحقیقات مقدماتی

۹۵

تضمین حق آزادی متهم در انواع ادله کیفری

۹۶

ورود و تفتیش منازل و اماکن و اشیاء

۱۰۰

بازرسی و تفتیش دفتر وکیل

۱۰۱

توقیف اوراق و نوشتجات و مراسلات

۱۰۴

ضبط آلات و ادوات جرم

۱۰۵

کنترل تلفن

۱۰۶

کاهش موارد لطمه به آزادی متهم

۱۰۷

محدودیت تحت نظر قرار دادن متهم از سوی ضابطان

۱۰۹

تصمیمات قضایی سالب یا محدودکننده آزادی

۱۰۹

قرارهای تأمین کیفری

۱۱۱

قرار بازداشت موقت

۱۱۱

قابلیت اعتراض قرار بازداشت موقت

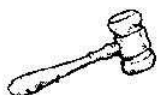
۱۱۳

محدودیت استفاده از قرار بازداشت موقت

۱۱۵	حق متهم برای جبران خسارت مدت بازداشت موقت
۱۱۸	استانداردها و اصول حاکم بر قرار بازداشت موقت در اسناد بین‌المللی
۱۲۰	قرارهای نظارت قضایی
۱۲۴	فصل سوم / حق آزادی متهم در مرحله دادرسی
۱۲۴	خصوصیات دادرسی کیفری و نقش آنها در حق آزادی متهم
۱۲۵	علنی بودن
۱۲۶	شفاهی بودن
۱۲۷	تدافعی بودن
۱۲۹	کیفیات رسیدگی
۱۲۹	حق آزادی متهم و تضمینات نظر بر آن در مرحله دادرسی
۱۳۴	فصل چهارم / رعایت حق آزادی متهم در مرحله تجدیدنظر و فرجام
۱۳۴	تعریف تجدیدنظر و نقش آن در حق آزادی متهم
۱۳۵	انواع اعتراض
۱۳۶	تجدیدنظر استان
۱۳۸	واخواهی و ارتباط آن با حق آزادی متهم
۱۳۹	اعاده دادرسی و ارتباط آن با حق آزادی متهم
۱۴۱	سخن پایانی
۱۴۵	کتاب‌نما

یکی از موهبت‌های الهی که خداوند به بشر ارزانی داشته حق آزادی می‌باشد. آزادی شخصی پایه و شالوده تمام حقوق می‌باشد زیرا بعد از حق زندگی فرد باید آزاد باشد تا بتواند از حق زیستن خود بهره‌مند گردد. با توجه به حق آزادی متهم فواید خاصی از جمله قانون آیین دادرسی کیفری و اعلامیه جهانی حقوق بشر تمهیدات خاصی را در این خصوص اتخاذ کرده‌اند؛ مانند حقوقی از جمله حق مصونیت از استیغاری و بازداشت غیرقانونی، حق استفاده از وکیل مدافع، حق برخورداری از محاکمه سریع و منصفانه برای تضمین آزادی فرد. در عرصه بین‌الملل حقوق متهم به‌ویژه حق آزادی وی مورد توجه قرار گرفته است و در این خصوص در اعلامیه جهانی حقوق بشر، سر موارد خاصی بیان گردیده است، با توجه به اهمیت موضوع قانون‌گذاران کشورهای مختلف در خصوص تصویب قانون آیین دادرسی کیفری سعی کرده‌اند تا حد ممکن حقوق متهم و بخصوص حق آزادی متهم را مورد توجه قرار دهند. البته به تصویب قانون آیین دادرسی کیفری جدید در کشورمان می‌توان بیان داشت که حق آزادی فرد نسبت به گذشته بیشتر مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است و نمود آن در افزایش میزان انواع قرارهای محدودکننده آزادی فرد می‌باشد. مهم‌ترین هدف این اثر نقد و بررسی حق آزادی متهم در ق.آ.د.ک. ۹۲ و اعلامیه جهانی حقوق بشر در مراحل مختلف دادرسی و تلاش در ارائه راهکار علمی و عملی برای ایجاد هماهنگی بین اصول حقوق بشر و ق.آ.د.ک. ۹۲ در زمینه تضمینات ناظر بر حق

آزادی متهم و رفع نواقص قانون مزبور می‌باشد و به نظر می‌رسد که ق.آ.د.ک. ۹۲ با تضمینات پیش‌بینی‌شده در اعلامیه جهانی حقوق بشر تا حدودی منطبق است هرچند تا نقطه مطلوب فاصله دارد.

مهم‌ترین مرحله دادرسی کشف جرم و تعقیب متهم است زیرا در این مرحله دادرسی پایه‌ریزی می‌شود. و افراد در برابر ضابطان دادگستری قرار می‌گیرند. بعضاً حق آزادی آن‌ها سلب می‌شود در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی - حق آزادی متهم باوجود قرارهای تأمینی کیفری جدید و حق داشتن وکیل در جرائم سنگین باعث می‌شود که حق آزادی متهم تا حد امکان رعایت شود. با توجه به میزان معروضه و پژوهش‌های به عمل آمده، تأیید می‌گردد که ق.آ.د.ک. ۹۲ تا حد امکان توانسته حق آزادی متهم که در اعلامیه جهانی حقوق بشر موردتوجه قرار گرفته را بر رسمیت بشناسد و مورد تقنین قرار دهد.

◇ پیش گفتار

حق آزادی متهم از مصادیق بارز حقوق طبیعی و ذاتی و جز لاینفک حیات بشری است که در هر کشوری به درجه تمدن و میزان پیشرفت و تحقق آرمان‌های انسانیت بستگی دارد. از این نظر حکومت‌های مختلف نمی‌توانند ادعای اعطای امتیاز یا سلب حق آزادی افراد جامعه را منتسب به خود کنند بلکه هیئت‌های حاکمه باید بر وضع قوانین و مقررات جامع به حمایت و حراست از این حق طبیعی استوار بپردازند و آن را در مسیر و مجرای اصلی خود قرار دهند. از سوی دیگر اساس حاکمیت دولت‌ها باید ناشی از مشروعیت آن‌ها باشد و تردیدی نیست که مبنای مشروعیت دولت‌ها همان اراده مردمی است که فرمان‌برداری از حکومت‌ها را گردن نهاده‌اند. به همین خاطر از وظایف اولیه دولت‌ها در قبال اتباع خویش پاسداری از حقوق بنیادین و آزادی‌های اساسی آن‌هاست که در بسیاری از قوانین اساسی و اساسی کشور به این امر مهم به صراحت اشاره شده است. بر این اساس حفظ و رعایت حقوق افراد بشر از برترین نشانه‌های مشروعیت دولت‌ها محسوب می‌شود. به طوری که به هر شکل و یا به هر طریق حقوق افراد جامعه از سوی دولت‌ها نادیده و تضییع شود هیچ توجیهی نخواهد داشت. در عین حال امنیت قضایی نیز که مبین مصونیت جان، ناموس، آزادی و حیثیت و آبرو و اموال افراد است، ایجاب می‌کند که متولیان امر قانون‌گذاری تضمین به تدوین قوانین جامعی از حقوق متهم به عنوان فردی از افراد جامعه مبادرت کنند اما با نگاهی به تحول و تطور

پیشینه تاریخی حقوق مشاهده می‌شود که در دوران نسبتاً طولانی متهم از حداقل امکانات و حقوق خود برای آزادی و عدم سلب آزادی و اثبات بی‌گناهی‌اش برخوردار نبوده است در دوران باستان تا قرون وسطی در اروپا و سایر جوامع در قوانین موضوعه در عمل و رویه‌ها پایبندی به حقوق انسانی متهم چندان چشمگیر نبوده است به صورتی که موجب انزجار بشریت از برخی شیوه‌های اثبات جرم و رفتار ظالمانه شده بود. به عنوان نمونه شکجه متهم جهت اخذ اقرار امری عادی بود و همچنین استفاده از آزمایش آبی برای تسلیم کردن متهم به اتهام انتسابی علیرغم فقدان دلیل کافی در اثبات محکومیت، یا به گاهی وی، یکی از شیوه‌های معمول و رایج غیرانسانی و خرافی دوران باستان محسوب می‌شد.

با ظهور اسلام و نهادهای قضایی و مقررات اسلامی تحولی شگرف در زمینه حقوق افراد بخصوص متهم پدید آمد و سول از قبیل اصل برائت، اصل حکم به عدالت، اصل منع عقاب بلا بیان، اصل تفسیر قوایین، رایب به نفع متهم مورد امان نظر قرار گرفت. متعاقب آن، انقلاب‌های آزادی‌خواهانه در اروپا و آمریکا از قرن هفدهم میلادی به بعد در مقابل دیکتاتوری پادشاهان رخ داد که در آن احترام به حقوق طبیعی انسان، اعمال دادرسی عادلانه و حمایت از حق آزادی و دفاع متهم بود. تردیدی نیست که تقنین و وضع یک آیین دادرسی کیفری شایسته نقش مهمی در تأمین حقوق و آزادی شهروندان و تضمین اجرای عدالت و امنیت قضایی دارند. همچنان که آیین دادرسی کیفری یکی از مهم‌ترین وسایل برای شناخت ماهیت یک رژیم سیاسی و به‌منزله یک میزان سنجی است که درجه آزادمنشی یک سیستم سیاسی و حقوقی را مشخص می‌نماید. کرامت و حیثیت اشخاص و اصل آزاد بودن آن‌ها ایجاب می‌کند که از هرگونه تهدید خودسرانه آزادی و امنیت شخص خود مصون بوده و از امنیت قضایی لازم بهره‌مند باشند. درواقع اصل آزادی و امنیت قضایی از حقوق بنیادین اشخاص

محسوب شده، مبنای اغلب تضمین‌های حقوق بشری در اسناد بین‌المللی در مراحل مختلف دادرسی بخصوص مرحله تحقیقات مقدماتی این هدف را تأمین و به‌طور مستقیم با آزادی شهروندان در ارتباط است. مقررات مربوط به احضار، جلب، قرارهای تأمین کیفری و... است. رعایت تشریفات و تضمینات ناظر بر آزادی متهمان، ضامن ایجاد احساس امنیت قضایی و عادلانه بودن دادرسی کیفری در شهروندان جامعه خواهد بود. همچنین مانعی در جهت سوءاستفاده متجاوزان به حقوق و آزادی‌ها از طریق وسیله قرار دادن دستگاه عدالت کیفری به‌منظور رسیدن به امیال نامشروع نمی‌شود. در این اثر به جهت اهمیت وافر تضمینات ناظر بر حق آزادی متهمان، سعی شده که با رویکرد تطبیقی به قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ و اعلامیه جهانی حقوق بشر پرداخته شود.^۱

نگارنده در این کتاب:

- اولاً به نقد و بررسی حق آزادی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ و اعلامیه جهانی حقوق بشر در مراحل مختلف دادرسی و تلاش در ارائه راهکار علمی و عملی برای ایجاد هماهنگی بین اصول حقوق بشر و قانون آیین دادرسی کیفری اخیرالتصویب در زمینه تضمینات ناظر بر آزادی متهم و رفع نواقص قانون مزبور پرداخته است.
- ثانیاً ارائه راهکارهای اصلاحی در مورد رفع نواقص و اصلاح برخی از مواد قانون آیین دادرسی کیفری جدیدالتصویب است.
- ثالثاً تدوین یک منبع مستقل در مورد حق آزادی متهم در جریان دادرسی کیفری به‌منظور استفاده قضات و وکلای دادگستری و حقوقدانان و... می‌باشد.

۱. علامت اختصاری این اثر شامل:

ق.آ.د.ک: قانون آیین دادرسی کیفری

ق.م.ا: قانون مجازات اسلامی

ق.ا.ج: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

ا.ج.ب: اعلامیه جهانی حقوق بشر

در مجموع به نظر می‌رسد قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ با تضمینات پیش‌بینی‌شده در اعلامیه جهانی حقوق بشر در باب حق آزادی متهم تا حدودی منطبق است هرچند تا نقطه مطلوب فاصله دارد و شرایط سلب یا محدود کردن آزادی متهم در قانون آیین دادرسی کیفری جدید در قیاس با معیارهای دادرسی عادلانه به سمت افزایش اختیارات مقام قضایی است.

www.ketab.ir